

ЎЗБЕКИСТОН ЁШЛАРИДА ДИНИЙ, МИЛЛИЙ, СИЁСИЙ ВА ИЛМИЙ ТОЛЕРАНТЛИК ТАМОЙИЛЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДАГИ РОЛИ

Мамиров Азизжон Ниязмухамедович

ALFRAGANUS UNIVERCITY

фалсафа фанлари доктори (PhD)

Тошкент, Ўзбекистон

Aziz_m@list.ru

АННОТАЦИЯ

Бугунги кунда Ўзбекистон ёшларида толерант дунёқарашни шакллантириш ўта муҳим мавзулардан бирига айланиб бормоқда. Ҳозирги даврда таълим соҳасини тўғри шакллантириш орқали ёшларга толерантлик тушунчасини синдириш мумкинлигини кўриш мумкин. Мақолада таълим сифатини ошириш орқали ёшларга толерантлик зоясини синдириш омиллари очиқ берилган.

***Калит сўзлар.** Толерантлик, миллий, сиёсат, ёшлар, барқарорлик, тинчлик, тотувлик, маънавий, қадрият, илмий толерантлик, эътиқод, диний, таълим, миллат, демократия.*

РОЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПРИНЦИПОВ РЕЛИГИОЗНОЙ, НАЦИОНАЛЬНОЙ, ПОЛЕТИЧЕСКОЙ И НАУЧНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У МОЛОДЕЖИ УЗБЕКИСТАНА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Мамиров Азизжон Ниязмухамедович

Доктор философских наук (PhD)

университета ALFRAGANUS

Ташкент, Узбекистан

Aziz_m@list.ru

АННОТАЦИЯ

Сегодняшней день формирование толерантного мировоззрения среди молодежи Узбекистана становится одной из важнейших тем. В современную эпоху можно увидеть, что концепция толерантности может быть привита молодежи посредством правильного формирования сферы образования. В статье раскрываются факторы формирования идеи толерантности среди молодежи путем развитие качества образования.

Ключевые слова. Толерантность, национальная, политика, молодежь, стабильность, мир, гармония, духовная, ценность, научная толерантность, вера, религиозная, образование, нация, демократия.

KIRISH

Бугунги кунда, толерантликни ёшларда шакллантиришда педагогик омилларнинг муҳимлигини жуда кўп тилга оляпмиз. ҳар қандай педагогик тизим маълум бир тарихий жараёнда шаклланиб, ривожланади. Шу сабабли таълим соҳаси ҳақида мулоҳазалар, толерантлик нуқтаи назаридан ва толерант бўлмаган қарашларда ҳам назар солиш мумкин. Таълим соҳасининг илмийлиги, инсонийлиги ҳам ёшларни руҳий оламини тушуниш ва уни ривожлантириш воситаларини мақсадга мувофиқ даражаси билан белгиланади. Барча даврларда ҳам таълим муассасалари инсон ва жамиятнинг илғор ривожланиш талабларига мослашишга, улардан фойдаланишга интилиб келган. Жамиятда ўзаро мунособатларга, ёшларга таъсир қилиш ва улар билан яқин алоқа боғлаш воситалари, усул ва методларини билиш ва қўллаш бу борада анча яхши самара беради.

Ёшларда толерант дунёқарашни шакллантириш масалалари ижтимоий ҳодиса сифатида кўплаб Шарқ ва Ғарб мамлакатлари мутафаккирлари томонидан ўрганилган. Мутафаккирлар асарларида ўз даври муҳит ва ижтимоий иқлимидан келиб чиқиб, муаммонинг ижтимоий-фалсафий, маънавий – маърифий жиҳатлари ёритиб ўтишган.

Толерантлик феномени илдизларини, энг аввало, «Антропологик парадигма»нинг асоси бўлмиш, дунё тарихида тамал тоши ҳисобланган будда, христианлик, Шарқда ислом каби ўзида жуда кўп инсонлар бирлигини ташкил қилувчи динлар ривожини билан боғлиқ ҳисобланади. Бу учта динни бошқа динлар билан солиштирганда, диний қарама-қаршилик бўйича солиштириб бўлмас эди, аммо улар бузғунчиликка қаршилик маъносида, қабилавий ва ирқий камситилишга қаршилик бўйича фикрлари бир хил эди[1].

Толерантлик бўйича Ғарб файласуфларидан Зигмунд Фрейд инсониятни глобал муаммолар кескинлашуви, инқирозларнинг кескин тус олишидан олиб чиқишда маънавий-ахлоқий тамойилларнинг қанчалик устувор эканлигини таъкидлаб шундай дейди: «Биз бундан кейин ҳам инсоннинг табиий истак-майллари олдида ақл-идроки ожиз эканлигини тан оламиз ва эътироф этишга ҳақлимиз. Аммо, ақл-идроки ожизлигига қарамай, одамни ҳайвонийликдан инсонийликка чақиритишдан толмайди. Ақл-идрок, доимий мағлубиятларга қарамай, бир замон келиб, устувор бўлишини узоқ замонлар кутишга тўғри келади, аммо бундай замон чексиз узоқ ҳам эмас»[2]. З.Фрейд ўзининг бу

фикри билан инсониятни бугунги кунда қуршаб турган муаммоларни ақл-идрок, маънавий-ахлоқий омилларни биринчи ўринга қўйгандагина ечимини топиши мумкинлигини тушунтирмоқчи бўлади. Инсон ҳар қандай масалада маънавий ва инсоний омилларни устувор билиб, шу билан бирга, ечимини топишда барча инсонларни ҳамкорликка чақиришган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

XXI аср бошида Ғарб жамиятида «толерантлик» тушунчаси сиёсий риторикага мослаштирилиб, бирмунча чекланишлар қўйилган. Англиялик мутафаккир Жонн Локк ўз асарларида Европада диний босим кучайиб бораётган даврда жамиятда «диний толерантлик» ва «диний бағрикенглик» тушунчаларини шакллантириш ва ривожлантириш муҳимлигини таъкидлаб ўтган. Толерантлик, Ж.Локк қараши бўйича, жамиятда нафақат ахлоқий, балки ижтимоий-сиёсий таълимот сифатида майдонга чиқади. У диний сабр-тоқатни ёқлаб, давлат барқарорлиги учун зарур бўлган функциялар ва уларнинг тавсифини санаб ўтиш билан чекланади[3].

Диний толерантлик муаммоси ҳозирги давримизда, энг долзарб, кўп муҳокама қилинадиган масалалардан бири ҳисобланади. Диний толерантликни дунёқараш ва ижтимоий-психологик муносабатлар ўзаро уйғунлашиб, кўп сонли диний анъаналарнинг қонунийлигини таъминлайди, шу билан бирга унга жамият онгининг мураккаб ҳодисаларидан бири сифатида қараш лозим. Диний толерантлик, шунингдек, шахслар, ижтимоий тузилмалар ва давлат даражасидаги ҳаракатлар сифатида қабул қилиниши лозим. Бошқача айтадиган бўлсак, диний толерантлик фуқаролик жамиятининг қадрияти ва ижтимоий нормаси сифатида тушунилиши мумкин, бу эса унга тегишли шахсларнинг ҳар хил диний конфессияга мансублиги бўйича намоён бўлади.

Диний толерантликни ривожлантириш механизмлари, ижтимоий муносабатларнинг бутун тизими, конституциявий демократик ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиғича амалга ошириш имкониятлари, шахс ва жамиятнинг маънавий маданияти даражаси билан боғлиқ ҳисобланади. Қадим замонларда пайдо бўлган диний толерантлик муаммоси мўътадил мафкура ҳисобланган, ватанимиз ерида эса турли эътиқодли халқлар, буюк империялар доирасида бирга яшашга мажбур бўлди.

Тадқиқотимиз натижасида шундай хулосага келдикки, дунё аҳолисининг катта қисми ўзини диндор ҳисоблайди, шу ўринда дин Ўзбекистоннинг цивилизациявий ҳаётидаги маданий бағрикенглик кафолати ҳисобланади. Республикамизда таҳдидларнинг камайиб бориши, энг аввало, жамиятимизда

барқарор диний ривожланиш принциплари мувоффақиятли амалга оширилаётганлига боғлиқ.

- «Шахсда бағрикенглик дунёқараши, энг аввало, оилада, шунингдек, мактабгача тарбия муассасасидан бошлаб, мактаб, лицей, олий ўқув юртларида шакллантирилиб, ривожлантирилиб борилади. Инсон дунёнинг, табиат, маданият, динлар, айни пайтда миллатларнинг турлича эканлиги ва уларнинг ҳаммаси ҳурмат қилинишга муносиблигини чуқур идрок этиши учун, биринчи навбатда, ўз Ватани, халқи, унинг тили, дини, азалий урф-одатлари, маданий ўзига хослигини тўла идрок эта олиши керак. Ана шундагина у бошқа халқлар, миллатлар, динлар, маданиятларга муносиб баҳо бериш, уларни ҳурмат қилиш ва қадрлашга қодир бўлади»[4].

Бағрикенглик бугун, кеча ёки яқин ўтмишда пайдо бўлган ҳодиса эмас. Бу фазилат асрлар давомида халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган. Толерантлик тушунчаси чуқур тарихий илдизларга эга. Масалан, Буюк ипак йўлидаги мамлакатлар ҳаёти ёки темурийлар даврига назар ташлайдиган бўлсак, маҳобатли иморатлар қурилишида турли миллат ва элат, дин вакиллари қатнашганлиги тарих китобларидан яхши маълум.

Ҳозирги кунда ҳам бағрикенгликни мустаҳкамлаш устувор йўналишга айланган. Барча миллат ва элатларнинг тили, маданияти, урф-одат ва анъаналарини сақлаш ҳамда ривожлантириш учун қонуний шароитлар яратилган. Юртимизда турли миллатлар ўртасида ўзаро меҳр-оқибатни янада мустаҳкамлаш давлатимизда олиб борилаётган сиёсатнинг диққат марказда бўлиб келмоқда.

Барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирки, миллати, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар, деган қоида халқимизга хос фазилат бўлган толерантликнинг замонавий сиёсий-ҳуқуқий ифодасидир.

Шу жиҳатдан «**миллий толерантлик**» тушунчаси ҳар бир миллатнинг таълим тизимида ўз менталитети, тарихий босқичлари, маданияти ва миллий психологиясидан келиб чиққан ҳолда сингдириб борилади.

Бугун республикамиз турфа маданиятлар гуллаб-яшнаётган мамлакатлардан бири эканлиги ҳар бир ўзбекистонликка фахр-ифтихор туйғуларини бахш этади. Кўп миллатлилиқ ва кўп маданиятлилиқ - бизнинг маънавий бойлигимиз ҳисобланади. Ўзбекистонни ўз Ватани деб билиб, унинг тараққиёти йўлида фидокорона меҳнат қилаётган турли миллатга мансуб ёшларимизнинг ҳар бири буни теран ҳис қилади.

Мамлакатимиз аҳолисининг 60 фоизи 30 ёшгача бўлган ёшлардан иборат бўлиб, бой маънавий меросимиз, анъаналаримизни келажак авлодга асл ҳолатда етказувчилар ҳам ёшлардир.

Ҳар бир шахснинг толерантлиги, унинг таърифи жамиятдаги ролини белгилашда кўплаб ёндашувларга қарамай, биринчи навбатда ижтимоий муносабатлар ва уни тартибга солувчи ва низоларни камайтириш механизми ҳисобланади. Шу муносабат билан бағрикенглик тамойилининг кенг тарқалиши ёшлар тарбиясида янада долзарблашади. Ижтимоий ёндашув нуқтаи назаридан **сиёсий толерантлик** - шахслар ва ўзаро муносабатларни тартибга солувчи кадрият ва меъёрларнинг маълум тизими.

Моддий нуқтаи назардан, давлат ва ижтимоий гуруҳ ўртасидаги муносабатлар ҳар хил турдаги сиёсий бирлашмаларга (Сиёсий партиялар, жамоа бирлашмалари) бирлашиш орқали фуқароларнинг турли норозилик кўринишларини (сиёсий ҳаракатлар, жамоавий норозиликлар, муҳолиф партиялар ҳаракати) давлат томонидан ҳал қилиниши даражасини ўз ичига олади.

«...Ўзбекистоннинг ён-атрофида хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил кўшничилик муҳитини шакллантириш»[5] тўғрисидаги устувор мақсад мамлакатимизнинг кўшни давлатлар билан ижтимоий ҳамкорлик ва толерантлик муносабатларини ривожлантиришга катта хизмат қилмоқда.

Турли хилдаги кадриятларга бўлган ҳурмат - ўзга маданиятлар билан ижобий муносабатда бўлиш орқали шахсий кадриятлар йўналишлари доирасини кенгайтиришга хизмат қилади. Ижтимоий муҳитнинг серқирра эканлиги сабабли унга бўлган қарашлар турли туман бўлиши табиий жараён. Сиёсий толерантликнинг ўзига хос жиҳати - инсон фикр эркинлигини ҳурмат қилгани ҳолда, халқ талабларини розилик ёки розиликсиз, бир хиллик ёки кимнингдир фойдасига оғишмаган ҳолда нейтрал қарор қабул қилишга тайёрликни англатади.

«Ижтимоий бағрикенгликнинг муҳим кўринишларидан бири сиёсий бағрикенгликдир. Мазкур тушунча ижтимоий фанлар тизимидаги янги атамалардан бири ҳисобланади. Сиёсий бағрикенглик сиёсий демократиянинг ажралмас атрибутив қисмларидан биридир. Зеро, у кишиларнинг давлат аҳамиятига молик масалалар юзасидан аниқ ва пухта ишлаб чиқилган қарашларини, соғлом сиёсий рақобат майдонида ўзини намоён қилишга қодир ижтимоий бирлашмаларнинг фаолиятини, фаол ижтимоий интеракцияни англатади»[6]

«Илмий толерантлик» тушунчасининг ўзига хослиги шундаки, унда бу мухитнинг аъзолари ҳар хил ҳатти-ҳаракат соҳиблари, турли миллат вакиллари, айниқса, эътиқод эркинлиги кафолатланган турли диний конфессия аъзолари бўлишлари билан бирга, дунёқараш ва фикрлаш даражасига кўра хилма-хилликни кўриш мумкин. Уларнинг турмуш тарзи, хулқ-атвори, одатлари, ҳис-туйғулари, фикр-мулоҳазалари, ғоя ва эътиқодлари турлича бўлгани боис бир-бирларига нисбатан тоқатли, чидамли бўлиши, турли дунёқарашга эга талаба ёшлар ва профессор-ўқитувчиларнинг бирга аҳилликда фаолият кўрсатиши, ижод қилиши, ўқиб-ўрганиши учун махсус макон, илму ижод муҳитидир. Бу эса ўз ўрнида «илмий толерантлик» тушунчасининг фан ва маънавий ривожда нақадар муҳим роль ўйнашини кўрсатади.

Ўзбекистонда «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонуннинг 4-моддаси «Фуқароларнинг динга муносабатидан қатъи назар тенг ҳуқуқлилиги» деб номланган бўлиб, ҳар бир шахснинг миллати, ирқи ва ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар, қонун олдида тенг эканлиги таъкидланган.

Ҳозирги кунда толерналикка фақатгина ижтимоий тушунча сифатида қараш нотўғри ҳисобланади. Толерантлик бугунги кунда инсоният ахлоқий нормаларида талаб этилаётган энг муҳим тушунчалардан биридир. Инсон хулқ-атвори концепциясининг энг муҳим қадриятларидан бири хиаобаланади. Бу жараён ўз ичига Ватанатимизнинг миллий қадриятларига умумбашарий қадриятлар тизимини бирлаштириш ва мувофиқлаштириш орқали амалга оширилади. Шундай экан ҳозирги ёшлар онгига толерантлик тамойилларини миллий ва умумбашарий хулқ-атвор ва ахлоқий нормалар орқали сингдириш унинг моҳиятини тўғри англашга олиб келади. Шу жihatдан олиб қарайдиган бўлсак толерантлик сиёсий, ижтимоий, диний, маърифий ва маънавий билимлар, урф-одат ва қадриятлар орқали намоён бўлади ҳамда ёшларни замонавий жамиятда яшаш нормаларини белгилаш орқали ривожлантирилиб, жамиятга тадбиқ этилади.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шунни айтиш мумкинки таълим-тарбия жараёнида ёшларда толерантлик, тенглик, сабрлилик тушунчаларини шакллантириш ва бунга амал қилишга ёшларни жалб қилиш муаммоси энг долзарб масалаларидан бири ҳисобланиб, ҳозирда толерантлик тамойилининг глобаллашув жараёнидаги аҳамиятини турли хил миллат ва элатлар, халқлар, маданиятлар, мафқуралар ва қарашларнинг хилма-хиллигини тан олган ҳолда уларни бир-бирини

тушуниши, бир-бирига сабрли бўлиши учун ва тинчлик, тотувлик ва барқарорликни таъминлаш учун муҳим аҳамият касб этади.

Толерантлик тамойилини ёшлар онгига сингдириш мақсадида таълим жараёни иштирокчиларининг дунёқараши ва маънавиятига тегишли маълум бир педагогик талабларни, умумий ахлоқий-эстетик ва миллий қадриятлар асосида шакллантириш ва сингдиришни асосий тушунчалари ва тамойилларини ишлаб чиқиш имконини берди.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Белозёрова М.В. Проблема толерантности в межкультурной коммуникации: методологический аспект. Весник Кем ГУКИ 24/20013. Стр.-20.
2. Цвейг С. Зигмунд Фрейд. Рухий таҳлил санъати.//Жаҳон адабиёти.2000, №3.
3. Локк Дж. Соч.в 3 т. –М., 1988. Стр.-81-90.
4. Саифназаров И.Тошкент давлат иқтисодиёт университетида Ўзбекистон “Адолат” социал-демократик партияси билан ҳамкорликда “Талаба-ёшларда толерантлик дунёқарашини шакллантиришнинг инновацион усуллари” мавзусидаги бўлиб ўтган республика илмий-амалий конференцияси. № 20 // 2019.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони. – Тошкент.: Адолат, 2017. 27-б.
6. Кушаев.У.Р. Жаҳон динларида бағрикенглик ғояларининг уйғунлиги. Фалсафа фанлари бўйича фан доктори (DSc) диссертация автореферати. Тошкент. 2017.-Б 18.